

УДК 378:373:3.011.3-051

Інна Кравцова

Центр доуніверситетської та післядипломної освіти
та післядипломної освіти

м. Кривий Ріг

ORCID ID 0000-0002-6989-3439

DOI 10.24139/2312-5993/2017.08/148-156

ПІДГОТОВКА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НА ШЛЯХУ ДО НОВОЇ ШКОЛИ

Центральною ланкою будь-якої системи освіти можна вважати підготовку педагогічних кадрів, якість і рівень якої визначають перспективи розвитку освіти в країні. Реформування освіти в Україні є складовою процесу адаптації національної освітньої системи змін, що відбуваються останні двадцять років у європейських країнах і пов'язані з визнанням значимості знань як рушія суспільного добробуту та прогресу. Відтак, питання забезпечення рівного доступу не просто до освіти, а саме до якісної освіти є ключовим для розвитку не тільки освітньої галузі, а й усього суспільства.

Ключові слова: професійна компетенція, професійний розвиток педагогів, підготовка вчителів, Нова українська школа.

Постановка проблеми. В умовах державотворення в країні ключовими постають ідеї суспільного ідеалу, умов життєтворення й самореалізації, отже і шляхів розвитку та вдосконалення системи національної освіти. Саме освіта, як соціальна інституція, відповідає за фаховий рівень кадрів духовної, виробничої та управлінської сфер усіх сучасних країн. Освіта через науку та відповідні виробництва й новітні технології впливає на висхідний економічний розвиток постіндустріального суспільства в цілому. Усвідомлюючи визначальний вплив освіти на всі життєтворчі суспільні процеси, розвинені країни прагнуть розвивати її відповідно до вимог часу.

Роль післядипломної освіти, як самостійної ланки освітнього психолого-педагогічного процесу, особливо зросла в умовах ринкових трансформацій українського суспільства. Нашій державі, у цьому контексті, потрібні вчителі, які б сприймали ринкові умови, адаптувалися до них на відповідному рівні.

Метою статті є розкриття ролі підготовки та професійного розвитку вчителя початкових класів в умовах реалізації концепції «Нової української школи».

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети такі загальнонаукові методи: аналіз, систематизацію й узагальнення наукових літературних джерел.

Означена проблема знаходиться в центрі **актуальних досліджень** низки науковців, зокрема удосконаленню системи підготовки майбутніх учителів початкових класів присвячують свої роботи Б. М. Андрієвський, А. М. Коломієць, Л. С. Коржова, О. Я. Митник, І. О. Пальшкова, Л. Є. Петухова,

О. Я. Савченко, Л. О. Хомич та ін. Вихідні положення особистісно-орієнтованого навчання як ключової умови формування професійних компетентностей закладено в працях А. А. Андрєєва, Н. М. Бібік, О. В. Бондаревської, В. І. Бондаря, І. Я. Якиманської. Низка дослідників (В. О. Кан-Калик, Л. В. Кондрашова, О. Г. Мороз, В. К. Платонов, С. Л. Рубіштейн, П. М. Якобсон) схиляються до думки, що узагальнювальним показником ефективної підготовки майбутнього педагога є його професійна культура.

Виклад основного матеріалу. Більшість спеціалістів, як в Україні, так і поза її межами, відчуває дефіцит правових, економічних, технічних, соціально-політичних знань, тому що рівень їхньої освітньої і професійної підготовки не відповідає вимогам сьогодення. Швидке старіння наукової інформації, поява нових технологій, реформування соціально-економічної системи створили в суспільстві ситуації, коли стало неможливо навчитися чогось один раз на все життя і тим самим заклали потребу поглиблювати й оновлювати знання, уміння та навички постійно, через певні проміжки часу.

Ідея навчання протягом усього життя відома ще з давніх часів, від учених Індії і Китаю, а пізніше – від видатного педагога Я. А. Коменського.

У народній творчості вона знайшла вираження в лаконічному вислові «вік живи, вік учись». Ця ідея особливо актуальна для вчителя. Адже відповідальні завдання Нової української школи зможе виконати лише той педагог, який не тільки добре професійно підготовлений, а й здатний постійно, протягом усього життя підвищувати свою компетентність, удосконалювати професійну майстерність.

Про це дуже вдало сказав В. О. Сухомлинський: «Через 3–5 років після закінчення вишу вчитель повинен знати у 3, у 5, у 10 раз більше, ніж знав він у перший рік своєї роботи. Якщо цього не буде, учні будуть приречені на зубріння й отупіння» [1, 10].

Освіта також не може бути застиглою: повинні, відповідно до нових викликів, змінюватися підходи до навчання й виховання, оновлюватися зміст підручників. Тільки за таких умов освіта зможе стабільно виконувати своє суспільне покликання – виводити молоду людину на життєву дорогу, готувати дитину до впровадження в гуманітарний контекст світової цивілізації. Реалізуючись як взаємодія учня і вчителя, освіта в демократичному суспільстві має утвердити вільного громадянина не лише як носія пізнавальних здобутків попередніх поколінь, а і як активного, самодостатнього учасника суспільного розвитку [2, 51].

Звідси – значна увага до загального розвитку особистості, її комунікативних здібностей, засвоєння знань, самостійності у прийнятті рішень, критичності та культури мислення, розвитку інформаційних і соціальних навичок. До таких підходів спонукає головна педагогічна ідея сучасності – освіта впродовж життя.

Педагогічна діяльність учителя відбувається в умовах, коли поряд із позитивними тенденціями в розвитку сучасного суспільства спостерігаються й певні негативні тенденції, які впливають на характер суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії між учителем і учнем, учителем і батьками, батьками і дітьми, як-то: деформації в моральних цінностях, негативний вплив деяких засобів масової інформації, зниження ролі книги на перевагу технічних і комп'ютерних засобів, недостатня увага батьків до виховання дітей унаслідок економічних проблем сім'ї, диференціація сімей за рівнем достатку та соціальним статусом тощо. Вирішення цих проблем значною мірою залежить від професіоналізму вчителя, його компетентності, ерудиції, культури, моральності, духовності та сформованої громадянської позиції.

Саме тому питання про професіоналізм учителя, його професійну компетентність, які є мірилом успішності діяльності будь-якого освітнього закладу, громади та громадянського суспільства набуває особливого значення. Сьогодні вимагає акцентування уваги суспільства на освіті не як на споживачеві фінансових та інтелектуальних ресурсів, а як на безпосередній продуктивній сфері, підйомі економічного та соціокультурного прогресу України.

Місія школи, учителя зокрема – боротися за людину, переборювати негативні впливи і давати простір позитивним. А для цього необхідно, щоб особистість учителя яскраво впливала на особистість учня. «Людська природа настільки багата, сильна й еластична, що вона може зберегти свою свіжість і свою красу серед найгнітючішого неподобства навколишньої дійсності».

Завдання сучасного вчителя початкових класів полягає в тому, що він повинен поступово моделювати завдання, які передбачають інтелектуальне, моральне виховання, фізичний розвиток школярів, а також формування їх вольових якостей.

Майбутній учитель є реалізатором державної політики щодо розвитку й формування майбутнього покоління, тому йому увага повинна бути якнайбільшою. Від його підготовки залежить професіоналізм і якість професійної діяльності, а це не що інше, як кінцевий результат формування та розвитку особистості молодого покоління, тому на сучасному стані розвитку національної системи педагогічної освіти зростають вимоги до підготовки вчителя. Важливого значення в особистісному становленні майбутнього педагога набуває власне загальнопедагогічна підготовка як складова всієї системи професійної підготовки.

О. Я. Савченко ядром професійної підготовки вважає її зміст, фундаментальність, яка має забезпечити випереджальну підготовку спеціаліста. Автор доходить висновку щодо необхідності оновлення змісту методичної підготовки вчителів за принципом цілісності, системності та інтеграції; урахування тих процесів, які визначають діяльність сучасної

початкової школи. Крім того, слід ураховувати необхідність саме тих змін, що відбулися в суспільстві й пов'язані з науково-технічним прогресом, посиленням інтеграційних процесів, інформатизацією і комп'ютеризацією. Важливим є висновок автора про те, що у формуванні особистості майбутнього вчителя початкової школи необхідно згармонізувати загальнокультурні, психолого-педагогічні і методичні знання, уміння, способи діяльності, посилити їх професійну спрямованість, забезпечити фундаментальність базової підготовки [3, 1].

Відомий педагог М. Левківський під професійною компетентністю розуміє «здатність учителя до проектування, моделювання власної діяльності в системі «людина-людина» для вирішення навчально-виховних завдань, що сприяють оптимізації особистісного зростання учня для його здатності до подальшої самореалізації в життєдіяльності» [4, 9].

Професійні знання вчителя звернені, з одного боку, до науки, а з іншого – до учнів. Тож у цьому випадку компетентність учителя виявляється в здатності синтезувати наявні знання на всіх рівнях формування професійних знань. Очевидно, що в сучасних умовах справжнім професіоналом може бути лише той фахівець, який здатний творчо застосовувати набутий капітал знань; самостійно здобувати й опрацьовувати інформацію, змінюватися сам і змінювати свою діяльність, наповнювати її сучасним змістом; набувати необхідних для цього вмінь та особистісних якостей, мислити нелінійно, прагнути постійного самовдосконалення.

Психологічно-педагогічна компетентність учителя містить у собі поінформованість про індивідуальні особливості кожного учня, його здібності, сильні сторони волі та характеру; поінформованість у галузі процесів спілкування «батьки-учні»; знання того, якою мірою процеси спілкування сприяють або перешкоджають досягненню бажаних педагогічних результатів; поінформованість учителя щодо оптимального вибору методів навчання, можливостей професійного самовдосконалення, а також сильних і слабких сторін власної особистості та її діяльності, також щодо того, що і як потрібно зробити по відношенню до себе, щоб підвищити свій професійний рівень.

На даному етапі актуальним залишається питання розриву між фактичними вимогами ринку праці та соціальними і професійними компетенціями людей. Ці зміни вимагають створення нових освітніх стандартів, оновлення та перегляду навчальних програм, змісту навчально-дидактичних матеріалів, підручників, урізноманітнення форм і методів навчання. Цілеспрямоване набуття молоддю знань, умінь та навичок, їх трансформація в компетентність сприяє особистісному культурному розвитку майбутніх учителів.

Результати критичного аналізу відповідних наукових джерел дають підстави стверджувати, що узагальнювальним показником ефективної

підготовки майбутнього педагога є його професійна культура, як складне утворення, інтегроване в особистісні спеціальні якості, фахові знання, уміння й навички, інтереси, мотиви, ціннісні орієнтації, здатність до систематичного самовдосконалення. Підтвердженням цьому є дослідження вчених Б. Г. Ананьєва, О. В. Бондаревської, В. О. Кан-Калика, Л. В. Кондрашової, О. Г. Мороза, В. К. Платонова, П. М. Якобсона та інших. По суті, професійна культура педагога має статус інтегрованої категорії, що включає комплекс психолого-педагогічних якостей і набутої системи знань та вмінь, які знаходяться у відповідному співвідношенні й реалізуються через аксіологічні переконання в активну фахову діяльність.

Нова сучасна українська школа вимагає цілеспрямованого систематичного оновлення професійної компетентності педагогічних працівників, зумовленого динамікою розвитку суспільства, науки, освіти, культури та потребам, що впливають з особистого досвіду і специфіки діяльності кожного педагога.

Головна мета підготовки майбутніх учителів початкової школи передбачає розвиток творчого потенціалу педагога, педагогічної майстерності, підвищення інтелектуального та загальнокультурного рівня. Адже від професійного рівня вчителя вирішальною мірою залежить якість навчання і виховання, тому що оптимально вирішувати завдання навчально-виховного процесу може лише той учитель, який не тільки добре професійно підготовлений, а й прагне постійно вдосконалюватися.

Процес підготовки майбутнього вчителя на сучасному етапі можна умовно поділити на такі основні компоненти: загальна підготовка (методологічно-розвивальна); спеціально-професійна (психолого-педагогічна, методична); особистісна підготовка (самовиховання особистості майбутнього педагога, його самовизначення). Сучасний навчальний план, який відображає зміст професійної підготовки майбутнього спеціаліста, передбачає, що важливе місце в системі професійної підготовки вчителів належить дисциплінам психолого-педагогічного циклу. Виділимо окремо загально-педагогічну підготовку як елемент загальної, спеціально-професійної та особистісної підготовки майбутнього вчителя. Результатом такої підготовки є оволодіння студентами певним рівнем змістово-процесуальних та наукових основ педагогічної діяльності, формування в них цілісного комплексу загально-педагогічних знань, умінь, навичок.

Основне завдання вищої школи щодо підготовки вчителя початкових класів полягає не в акцентуванні трансляції знань, як це найчастіше відбувається сьогодні, а у створенні мотивації освіти, особистісному самовдосконаленні, активізації життєвої позиції, вихованні у студентів таких якостей, як: комунікативність, толерантність, тактовність, критичність, креативність тощо. Це дозволить надалі подолати об'єктивно чинне протиріччя між постійно мінливими вимогами й можливостями системи

освіти, оскільки соціальні та суспільно-політичні фактори не тільки впливають на загальні перспективи розвитку освіти, але й висувають принципово нові вимоги до всіх його структур і до його головної постаті – вчителя [5, 45].

Сучасні зміни, що відбуваються в суспільстві, справляють вирішальний вплив на структуру і зміст педагогічної освіти, орієнтуючи викладачів на посилення мобільності шляхом диференціації вимог до рівня освіти. Швидкі зміни в суспільстві і технологічні досягнення є настільки високими, що стає дуже складно підготувати фахівця, який би після отримання вищої освіти зміг би працювати в обраній сфері діяльності без продовження самовдосконалення. Тому необхідно передбачити сучасні зміни й тенденції, забезпечити процес навчання так, щоб випускник міг налаштуватися і адаптуватися до майбутньої діяльності протягом короткого часу. Саме такий підхід спонукає керуватися принципом фундаментальності освіти, орієнтує на такі універсальні знання, які не втрачають актуальності з плином часу, допомагають пристосуватися до будь-яких умов, що змінилися.

Зміст лекцій, практичних занять у вищій школі має бути зорієнтований на розвиток професійної компетентності й майстерності в умовах реалізації нових освітніх програм чотирирічної початкової школи з урахуванням запитів учителів. Озброюючи майбутніх учителів технологією педагогічної діяльності, допомагаючи їм здобувати професійну майстерність, методична робота стає могутнім засобом управління навчально-виховним процесом. Як показують дослідження, унаслідок недостатньої теоретичної підготовки найдоступнішою (у теоретичному плані) і найголовнішою (з педагогічної точки зору) є науково-педагогічна інформація методичного рівня.

Сьогодні багато чого змінюється у взаєминах різних вишів, що займаються підготовкою вчителів. В умовах шкільного плюралізму потрібні різні типи вчителів. Давню суперечку про те, що важливіше: знання предмета або вміння виховувати дитину, приводить до двох моделей у підготовці вчителя. В одному випадку це бакалавр у напрямку (науки), в іншому – бакалавр освіти [6, 37].

Що стосується підготовки майбутнього вчителя початкових класів, то цілісність має бути реалізована в самому змісті освіти, де науково-педагогічна компетентність є специфічною формою фахової творчості, спрямованої на становлення духовних і інтелектуальних якостей педагога. У цьому випадку синтез суспільного досвіду та індивідуального сприйняття світу, можливість його творчого перетворення на основні особистісно-значущі цінності і внутрішні установи виступає як передумова якісної підготовки фахівця.

Потреби в удосконаленні змісту підготовки майбутнього вчителя початкової школи пов'язані також із різними аспектами модернізації початкової школи: переходом до реалізації концепції «Нова українська

школа», підтримкою гуманізації освіти, ідей «дитиноцентризму» в навчанні, запровадженням принципів компетентнісного та особистісно-зорієнтованого підходів у навчанні молодших школярів, упровадженням інформаційних технологій у навчальний процес початкової школи.

Сучасні умови потребують, щоб професійна підготовка майбутнього вчителя забезпечувала можливість його подальшого саморозвитку, сприяла формуванню здатності студента до самоосвіти й самовдосконалення. У зв'язку з цим важливими завданнями професійної підготовки майбутнього вчителя є не тільки засвоєння знань та вмінь певної галузі знань, необхідних для професійної діяльності, а й оволодіння прийомами самостійного пошуку інформації, опанування нових технологій, вирішення невідомих раніше професійних завдань [7, 45].

Професійна готовність учителя-початківця – це важлива особистісно-професійна позиція, що передбачає поєднання трьох взаємопов'язаних компонентів: цільового, змістового та практичного. Зміст цільового компоненту моделі підготовки майбутнього вчителя початкових класів орієнтований на виявлення загальної поінформованості, актуалізацію педагогічних знань, умінь і навичок студента, стимуляцію професійно-особистісної мотивації, спрямованої на розширення власних фахових можливостей, відкритості до новаторської діяльності, формування доцільної самоорганізації й рефлексії навчально-практичних і науково-дослідних зусиль.

Продиктований потребами сьогодення високий рівень вимог до освіти учнів початкових класів може бути реалізований тільки тоді, коли вчитель початкової школи буде високопрофесійним, компетентним фахівцем у своїй області. Такий фахівець повинен не лише сам мати фундаментальну освітню підготовку й володіти професійними знаннями та вміннями, що відповідають рівню сучасної психолого-педагогічної науки. Він повинен усвідомлювати цілі і значення своєї професійної праці в цілісній системі безперервної освіти, бути професійно мобільним, тобто гнучко реагувати на зміни соціальної ситуації розвитку школярів, опановувати нові психолого-педагогічні вимоги до педагогічного процесу і нові педагогічні технології. Це означає, що сучасний учитель початкових класів – це творчий суб'єкт професійної педагогічної діяльності.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Перетворення, що відбуваються в системі освіти України відповідно до національних і цивілізаційних пріоритетів, спричиняють нові підходи до підготовки майбутнього вчителя початкової школи. Професійний розвиток учителя початкових класів може бути реалізовано на основі цілісної моделі особистості та професійної діяльності. Продуктивність професійного розвитку вчителя початкових класів істотно залежить від реалізації в освітньому процесі суб'єктно-діяльнісних технологій, активізації психолого-педагогічного супроводу професійного розвитку майбутнього вчителя, який є ключовою

фігурою освіти, а рівень його професійної підготовки є пріоритетною складовою успішності школи, результативності застосування нових інформаційних технологій і засобів навчання. Запит суспільства на результати освіти школярів, сучасні умови професійної діяльності вчителя початкової школи, пов'язані з різноманітністю освітніх систем, варіативністю змістового наповнення початкової освіти й технічного та технологічного забезпечення навчального процесу, розширенням можливостей інформаційних технологій для навчання школярів і необхідністю передбачати результати професійної діяльності – все це спонукає до виявлення напрямів оновлення змісту й характеру підготовки майбутнього вчителя початкової школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сухомлинський, В. О. (1976). Сто порад учителеві. Київ (Sukhomlinskyi, V. O. (1976). *One hundred tips for the teacher*. Kyiv).
2. Бачинська, Є. (2006). Модель психолого-педагогічної компетентності класного керівника як основа підготовки до виховної роботи в системі підвищення кваліфікації. *Рідна школа*, 7, 51–54 (Bachynska, Ye. (2006). Model of psychological-pedagogical competence of a class leader as the basis of preparation for educational work in the system of professional development. *Native school*, 7, 51–54).
3. Савченко, О. Я. (2001). Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. *Початкова школа*, 7, 1–4 (Savchenko, O. Ya. Improvement of the future primary school teachers' training. *Primary school*, 7, 1–4).
4. Левківський, М. (2003). Відповідальність у структурі компетентності майбутнього вчителя. *Вісник Житомирського державного педагогічного університету*, 3, 9–12 (Levkivskyi, M. (2003). Responsibility in the competence structure of the future teacher. *The Bulletin of Zhytomyr state pedagogical university*, 3, 9–12).
5. Хоружа, Л. Л. (2004). *Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів* (автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04). Київ (Khoruzha, L. L. (2004). *Theoretical principles of formation of ethical competence of the future teachers of primary school* (DSc thesis). Kyiv).
6. Мартиненко, С. М. (2009). *Система підготовки вчителя початкових класів до діагностичної діяльності* (автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04). Київ (Martynenko, S. M. (2009). *System of training of the primary school teachers for diagnostic activity* (DSc thesis). Kyiv).
7. Пащенко, Д. І. (2006). *Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів* (автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04). Київ (Pashchenko, D. I. (2006). *Formation of readiness of the future primary school teachers for the humanistic education of pupils* (DSc thesis). Kyiv).

РЕЗЮМЕ

Кравцова Инна. Подготовка и профессиональное развитие учителя начальных классов на пути к новой школе.

Центральним звеном любой системы образования можно считать подготовку педагогических кадров, качество и уровень которой определяют перспективы развития образования в стране. Реформирование образования в Украине является составляющей процесса адаптации национальной образовательной системы, происходящих последние двадцать лет в европейских странах и связанных с признанием значимости знаний как двигателя общественного благосостояния и прогресса. Следовательно, вопрос обеспечения

равного доступа не просто к образованию, а именно к качественному образованию является ключевым для развития не только образования, но и всего общества.

Целью статьи является раскрытие роли подготовки и профессионального развития учителя начальных классов в условиях реализации концепции «Новой украинской школы».

Ключевые слова: *профессиональная компетентность, профессиональное развитие, подготовка учителей, Новая украинская школа.*

SUMMARY

Kravtsova Inna. Training and professional development of the teacher of primary classes on the way to the new school.

The central link of any education system can be considered training of pedagogical staff, the quality and level of which determine the prospects for the development of education in the country. Reforming education in Ukraine is part of the process of adapting the national educational system of changes that have taken place in the last two decades in European countries and is related to the recognition of the importance of knowledge as a driver of social welfare and progress. Therefore, the issue of ensuring equal access not only to education, but to quality education, is key to the development of not only the educational sector, but the entire society as well. In conditions of nation-building in the country, the ideas of the social ideal, the conditions of life-formation and self-realization, and hence the ways of developing and improving the system of national education, are the key. Education itself, as a social institution, is responsible for the professional level of the personnel of the spiritual, industrial and managerial spheres of all modern countries. Education through science and related production and the latest technology affects economic development of the postindustrial society as a whole. Realizing the decisive influence of education on all life-giving social processes, developed countries seek to develop it in accordance with their requirements of time.

The role of postgraduate education, as an independent part of the educational psychological and pedagogical process, has increased in conditions of market transformations of Ukrainian society.

The purpose of the article is to reveal the role of training and professional development of primary school teachers in the context of the implementation of the concept of the “New Ukrainian School”.

It is concluded that the request of the society on the results of school education, the current conditions of professional activity of the primary school teacher, connected with the diversity of educational systems, the variability of the content of primary education and the technical and technological provision of the educational process, the expansion of opportunities for information technology for students and the need to predict the results of professional activity – all this leads to the identification of directions for updating the content and nature of the preparation of the future teacher of primary school.

Key words: *professional competence, professional development, teacher training, New Ukrainian School.*